

ราชบัณฑิตยสถาน

495.913
ค 239 ๘

หอสมุดแห่งชาติ
พิมพ์

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร

ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม

วันที่ ๑๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

12.2 r
8/19

หนังสือเข้ามณฑลสุพรรณ ชัยนาท

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร กำหนดวันที่ ๑๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ หม่อมราชวงศ์ประมณฑศรี ชัยอนันต์ ผู้เป็นธิดา ได้เป็นผู้แทนเจ้าภาพมาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องราชศัพท์ ของ กรมศิลปากร เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

ราชศัพท์ แปลว่า ศัพท์สำหรับพระราชวา หรือศัพท์หลวงที่ใช้ในราชการ เพราะในตำรา ราชศัพท์ไม่กล่าวเฉพาะพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายเท่านั้น แต่มีกล่าวถึงคำที่ใช้สำหรับบุคคลทั่วไป เช่น ชุนนาง และพระสงฆ์ รวมอยู่ด้วย คำราชศัพท์นี้ ตามความเข้าใจของคนทั่วไป มักจะหมายถึงภาษาไทยส่วนหนึ่งที่ใช้กราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระบรมราชินี และใช้เมื่อกราบทูลพระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งนี้คงจะเนื่องมาจากความนับถือยกย่องให้รู้ว่าเป็นบุคคลสำคัญนั่นเอง มีบางท่านเข้าใจว่า ราชศัพท์เป็นคำพูดที่พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ทรงใช้โดยเฉพาะ แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะเวลาเจ้านายจะตรัสสิ่งใดก็ไม่ทรงใช้คำราชศัพท์สำหรับพระองค์ เช่น ฉันทสวดย ฉันทบรรทม ย่อมทรงใช้ศัพท์ภาษาไทยที่พูดกันอย่างธรรมดาสามัญว่า ฉันทกิน, ฉันทนอน แม้พระมหากษัตริย์ก็ตรัสเช่นนั้น เพราะฉะนั้น ราชศัพท์จึงน่าจะหมายถึงคำสุภาพสำหรับใช้กับบุคคลที่เคารพสูงสุดนั่นเอง

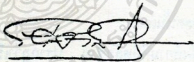
การใช้ราชศัพท์ตามที่มีหลักฐาน ปรากฏว่าเริ่มมีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เท่าที่ตรวจดูในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ไม่พบคำราชศัพท์ จึงไม่อาจยืนยันได้ว่า ในราชสำนักกษัตริย์ไทยสมัยนั้น มีการใช้คำราชศัพท์ ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาสิทธิไทย) ปรากฏคำราชศัพท์ในบานแผ่นกหนังสือไตรภูมิพระร่วง และศิลาจารึกหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) กับศิลาจารึกสุโขทัยหลักอื่น ๆ อีกด้วย จึงสันนิษฐานว่า ในสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาสิทธิไทย) มีการใช้คำราชศัพท์กันแล้ว

สมัยกรุงศรีอยุธยา เริ่มใช้คำราชศัพท์ในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) แต่ยังไม่ประกาศใช้เป็นทางราชการ จนกระทั่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงตั้งกรมตติเยธรรมาบาล ซึ่งในตอนท้ายกล่าวถึงหลักการใช้ราชศัพท์รวมอยู่ด้วย เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๑ เป็นครั้งแรก จึงอาจถือ

เป็นตำราราชาศัพท์ฉบับแรกของไทยที่ประกาศใช้เป็นทางราชการ ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีตำราราชาศัพท์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้ปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับกาลสมัยใช้สืบต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ นับว่าไทยเป็นชาติที่มีศิลปะในการใช้ถ้อยคำให้ดูกับกาลเทศะและถูกต้องตามฐานันดรศักดิ์มาแต่สมัยโบราณ อันเป็นศิลปะวัฒนธรรมประจำชาติส่วนหนึ่งที่ควรระวังรักษาไว้ กรมศิลปากรจึงได้มอบให้ นายสมชาย พุ่มสอาด หัวหน้างานวรรณคดี กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ รวบรวมและเรียบเรียงเรื่องราวราชาศัพท์ขึ้น และนางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ ผู้อำนวยการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ เป็นผู้ตรวจ หวังว่าคงจะอำนวยประโยชน์ในการศึกษาแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจตามสมควร

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร ผู้ถึงชีพิตักษัย ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำ

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งเจ้าภาพได้จัดบำเพ็ญอุทิศแด่ หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร เป็นปีที่ปฏิฐานธรรม และได้ให้พิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นกุศลวิทายาทาน ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลบั้งจัญตลบั่นกาลให้ หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร ผู้ถึงชีพิตักษัย ทรงประสบแต่อริคุณเมฆนุผลในสุคติสัมปรายภพ สมดังเจตจำนงของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

(นายรังสฤษดิ์ เชวานศิริ)

อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร

๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๘

พระประวัติโดยสังเขป

ประสูติ วันที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๔๖

สิ้นชีพิตักษัย วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๑๘

หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร ประสูติเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๖
ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงษาดิศรมหิป และหม่อม
ละม้าย ชยางกูร ณ อยุธยา มีเจ้าพระวรวงศ์เธอกรมหม่อมมารดาเดียวกันตามลำดับดังนี้

๑. ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าลักขณเดาศ ชยางกูร สิ้นชีพิตักษัย
๒. พลโทหม่อมเจ้าประเสริฐศรี ชยางกูร
๓. หม่อมเจ้าทวีผล ชยางกูร สิ้นชีพิตักษัย
๔. หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร

หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร ทรงเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า
ปี พ.ศ. ๒๔๕๓ แต่ด้วยมีเหตุบางประการทำให้ต้องลาออกก่อนจบการศึกษา และต่อมาในปี พ.ศ.
๒๔๗๗ ก็ได้ทรงเปิดโรงงานทำเฟอร์นิเจอร์เป็นพระองค์เอง โดยทรงรับงานจากหน่วยงานกอง
ต่าง ๆ และตลอดจนได้รับเป็นผู้ทำเฟอร์นิเจอร์ของสถานทูตไทยในสหสาธารณรัฐจีนทั้งหมด ต่อมา
ภายหลังก็ได้เลิกกิจการทางด้านทำเฟอร์นิเจอร์ โดยยกกิจการทั้งหมดให้ผู้อื่นทำต่อไป ส่วนท่านก็
ได้หันมาเจริญพระกัมมัฏฐานตามบำเพ็ญเขา จนในที่สุดสุขภาพของท่านไม่แข็งแรงพอ จึงได้พัก
ผ่อนนอกรัอยู่กับบ้านจนถึงสิ้นชีพิตักษัย

การเสกสมรสและครอบครัว

หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร มีชายาและหม่อม ๒ ท่านคือ หม่อมเจ้าหญิงอุบลเกษร
ชยางกูร สกุลเดิม (สุขสวัสดิ์) และหม่อมลมูล สกุลเดิม (ศุภวรรณ) มีบุตรธิดาทังนี้คือ

๑. หม่อมเจ้าหญิงอุบลเกษร ชยางกูร มีบุตร ๓ คน คือ
 ๑. หม่อมราชวงศ์ไชยสุข ชยางกูร สมรสกับ คุณพิศพรรณ อารัมภ์
 ๒. หม่อมราชวงศ์ธงชัย ชยางกูร สมรสกับ คุณกาญจนา ลัมวิไล
 ๓. หม่อมราชวงศ์ไชยมงคล ชยางกูร (ถึงแก่กรรม)

๒. หม่อมมณฑล ชยางกูร มีบุตรธิดา ๗ คน คือ

๑. หม่อมราชวงศ์ศรีนิภา นกแก้ว สมรสกับ นายเทศา นกแก้ว
๒. หม่อมราชวงศ์รวรรณี มณีภาณุจันท์ สมรสกับ นายสันติ มณีภาณุจันท์
๓. หม่อมราชวงศ์ชยานุพันธ์ ชยางกูร สมรสกับ คุณจันทร์เพ็ญ กชกรกมุต
๔. หม่อมราชวงศ์ประมณฑลศรี ชัยอนันท์ สมรสกับ นายปรีชา ชัยอนันท์
๕. หม่อมราชวงศ์ประณีตา พิรานนท์ สมรสกับ พ.ท.อ. สำนอง พิรานนท์
๖. หม่อมราชวงศ์ชายเบ็ะ ชยางกูร (ถึงแก่กรรม)
๗. หม่อมราชวงศ์ปรียาจาวา ชยางกูร

การประชวร

หม่อมเจ้ามงคลอุดม ชยางกูร ตามปกติก็จะให้แพทย์ตรวจสอบสุขภาพเป็นประจำทุกเดือน เมื่อครั้งใดสุขภาพไม่ค่อยจะดีก็จะขอเข้ารับการรักษาองค์ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์เป็นประจำ จนกระทั่งเมื่อวันที่ ๓๑ มิถุนายน ๒๕๑๘ ทรงประชวรด้วยโรคเส้นโลหิตตีบในสมอง ก็ได้เข้ารับการรักษา ณ โรงพยาบาลกลาง โดยนายแพทย์วันชาติ ศุภจตุรัส เป็นแพทย์เจ้าของไข้ เป็นเวลา ๑ เดือน ก็กลับไปพักรักษาองค์อยู่ที่บ้าน ต่อมาเมื่อวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๑๘ ได้เกิดมีอาการทอบกี้ได้เชิญนายแพทย์วันชาติ มาตรวจอาการอีก นายแพทย์ตรวจพบว่าปอดค้ำหน้าขาไม่ทำงานต้องนำส่งโรงพยาบาลควน แพทย์จึงรับไว้รักษาในโรงพยาบาลอีกเป็นครั้งที่สอง แต่พระอาการก็ไม่ดีขึ้น มีแต่ทรงกับทรุดมาเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงสิ้นชีพิตักษัย ด้วยพระอาการสงบ เมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๕๑๘ รวมพระชนม์ได้ ๗๑ ปี ๑๑ เดือน ๒ วัน

สารบัญ

	หน้า
ความหมาย	๑
ประวัติความเป็นมาของราชาศัพท์	๒
หลักการ ใช้คำราชาศัพท์	๗
การกราบบังคมทูล กราบทูล และทูล	๙
ตารางการใช้คำขึ้นต้น สรรพนาม และคำลงท้ายในหนังสือราชการ ราชาศัพท์ที่ควรทราบ	๑๑
ร่างกาย	๑๓
เครื่องภาชนะใช้สอย เครื่องประดับ และสิ่งต่าง ๆ	๑๘
อาคารต่าง ๆ	๒๒
ขัตติยตระกูล	๒๘
สัตว์และเบ็ดเตล็ด	๓๐
หนังสือประกอบการค้นคว้า	๓๓

ราชาศัพท์

ความหมาย

ราชาศัพท์ เป็นคำสมาส แยกออกได้ทั้งนี้คือ ราช, ราช (เป็นคำบาลีสันสกฤต) + ศัพท์ (เป็นคำภาษาสันสกฤต ถ้าภาษาบาลีว่า สหฺ) ความหมายของคำ ราชาศัพท์ นี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๓ อธิบายว่า

“คำที่ใช้สำหรับพระราชากับทั้งเจ้านาย เช่น เสวย บรรทม เป็นต้น” (๑)

หนังสือคำราชาศัพท์ไทย ของ พระยาอุปถัมภ์คิศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) อธิบายว่า “ราชาศัพท์ แปลว่า ศัพท์สำหรับพระราช หรือศัพท์หลวง แต่ในที่นี้หมายความว่าศัพท์ที่ใช้ในราชการ เพราะในคำรานั้น บางคำไม่กล่าวเฉพาะกษัตริย์หรือเจ้านายเท่านั้น กล่าวทั่วไปถึงคำที่ใช้สำหรับบุคคลอื่นด้วย เช่น ขุนนาง พระสงฆ์” (๒)

ส่วนในหนังสือเรื่องการใช้ถ้อยคำ ของ หม่อมหลวงบี๊ มาลากุล อธิบายว่า

“ราชาศัพท์ ตามความเข้าใจโดยทั่วไปแล้ว หมายถึงภาษาไทยส่วนหนึ่งที่ใช้ในการกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี และใช้เมื่อกราบทูลพระบรมวงศานุวงศ์ บ้างก็เข้าใจว่า เป็นคำพูดที่พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ทรงใช้โดยเฉพาะ ควบคู่กับเป็นอีกภาษาหนึ่งทีเดียว ราชาศัพท์ที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรฉบับแรก เห็นจะเป็นกฎมณเฑียรบาลในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กรุงศรีอยุธยา ในกฎมณเฑียรบาลฉบับนี้ มีพระราชกำหนดถ้อยคำที่จะใช้กราบบังคมทูล กราบทูล คำที่ใช้เรียกสิ่งของเครื่องใช้และวิธีใช้ คำรับ อาจถือเป็นตำราราชาศัพท์ฉบับแรกได้

ตามความเข้าใจของข้าพเจ้า เข้าใจว่ามูลรากของราชาศัพท์นั้น คือ ศัพท์ที่จะใช้เมื่อกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ หรือกราบทูลพระราชวงศ์ ไม่ใช่ศัพท์ที่พระมหากษัตริย์หรือพระราชวงศ์ทรงใช้สำหรับพระองค์ท่านโดยเฉพาะ หรือพูดง่าย ๆ ก็คือศัพท์สำหรับใช้กับบุคคลที่เคารพสูงสุด” (๓)

(๑) ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๑๓ (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา), ๒๕๑๐ หน้า ๗๗๒

(๒) พระยาอุปถัมภ์คิศิลปสาร, หลักภาษาไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช), ๒๕๑๑ หน้า ๑๕๗

(๓) หม่อมหลวงบี๊ มาลากุล, การใช้ถ้อยคำ (พระนคร : คณะกรรมการหน่วยค้นคว้าเผยแพร่วรรณกรรมไทยของสำนักพระราชวัง), ๒๕๑๓ หน้า ๔-๕

ประวัติความเป็นมาของราชาศัพท์

* การใช้ราชาศัพท์นั้นเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อใด เป็นปัญหาที่ตอบได้ยาก เพราะก่อนที่ไทยจะตั้งกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีนี้ เราไม่สามารถจะหาหลักฐานได้ว่า ในราชสำนักของกษัตริย์ไทยเคยมีการใช้คำราชาศัพท์หรือไม่ อย่างไรก็ตาม แม้แต่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็ ไม่ปรากฏว่ามีการใช้คำราชาศัพท์อยู่เลย ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาธิไทย) แห่งกรุงสุโขทัย กษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถทางด้านอักษรศาสตร์ วรรณคดี และพุทธศาสนา ทรงเป็นนักปราชญ์เชี่ยวชาญพระไตรปิฎกและพระคัมภีร์ต่าง ๆ จนสามารถทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเทวมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งนับเป็นหนังสือเล่มแรกของไทยที่ยังคงใช้ศึกษากันอยู่ในปัจจุบันนี้ เมื่อ "ตรวจสอบดูปรากฏว่า ถ้าหนังสือไตรภูมิพระร่วงแต่งสมัยสุโขทัยจริง ในบานแผนกเดิมนั้นจะเห็นได้ว่ามีคำราชาศัพท์ ถ้ามันใส่เพื่อใด ใส่เพื่อมีพระอภิธรรมและโปรดพระมารดา ท่าน ธ เป็นหลาน..." (๔)

ในศิลาจารึกหลักที่ ๒ (จารึกวัดศรีชุม) ซึ่งจารึกในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พระยาธิไทย) ก็ปรากฏว่ามีคำราชาศัพท์ เช่น พระสหาย สมเด็จ ทรง ราชกุมาร บังคม เจ้าราชกุมาร กิเนยกกรรม (มหากิเนยกรรม) ปราสาท ราชเสนา เกศ เป็นต้น ส่วนในศิลาจารึกหลักอื่น ๆ ในสมัยพระมหาธรรมราชาธิไทยก็ปรากฏคำราชาศัพท์อีกหลายคำ เช่น เสวยราชย์ ราชภิเษก ราชมณฑิร ทศพิธราชธรรม และพระบาท และในจารึกหลักที่ ๗ มีคำราชาศัพท์เพิ่มมากขึ้น เช่น (พระ)ราชทาน พระองค์ พระราชมาตล ราชกวี พระราชโองการ ทราพระราชบัญญัติ พระเจ้าแผ่นดิน และราชศาสตร์ เป็นต้น (๕) แสดงว่าในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาธิไทยมีการใช้ราชาศัพท์กันแล้ว

สมัยกรุงศรีอยุธยา การใช้ราชาศัพท์เริ่มตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) ปรากฏหลักฐานในกฎหมายลักษณะเวรวิวาท กล่าวไว้

+ "ศุภมัสสุ ๑๓๖๔ ศก สบสังวัจจรเชษฐมาศกษุภักษย ทคิตติศุรวาระ มีพระราชโองการบัญญัติพระราชอาญาสมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีศรีสุธรรมราชบรมจักรพรรดิครุฑพิศรพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชหฤทัยกรุณาปรารภจะระงับดับทุกข์ชระราษฎร จึงตราพระราชกฤษฎีกา โขมณฑลแก่ข้าเจ้าเหล่าราชินิกุลขุนหมื่น พุฒนามาทยมนตริพิริโยธาสมสังกักพันมีในพระราชอาณัติจักรประชาราษฎรทั้งปวง....."

(๔) ท่านผู้หญิงคชัญญ์ มาลากุล, มารยาทไทยและเลลยปัญหาราชาศัพท์, อนุสรณ์ในงานพระราชเพลิงศพ ร.ท. ชุนบุญชู-สิทธิ์เสนีย์ (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีสมาน), ๒๕๐๙ หน้า ๒๒

(๕) สงวน อินทง, ราชาศัพท์ฉบับสมบูรณ์ (พระนคร : ก้าวหน้า), ๒๕๐๗ หน้า ๒๑-๒๒

ถึงแม้ว่าในรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) จะมีกษัตริย์ราชศัพท์ใช้แล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่ปรากฏว่ามีกรประกาศ ใช้เป็นทางราชการแต่อย่างใด จนกระทั่งต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงตั้งกฎมณเฑียรบาลและประกาศใช้เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๑ จึงถือว่ามีกรประกาศใช้ราชศัพท์เป็นลายลักษณ์อักษรฉบับแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ในกฎมณเฑียรบาลฉบับนี้ มีพระราชกำหนดคล้ายคำที่จะใช้กราบบังคมทูล กราบทูล คำที่ใช้เรียกสิ่งของเครื่องใช้ และวิธีใช้คำรับ อันอาจถือเป็นตำราราชศัพท์ฉบับแรกได้ ตอนท้ายของกฎมณเฑียรบาล (๖) กล่าวว่า

“อนึ่ง เครื่องอุปโภคทั้งปวงพระเจ้าอยู่หัวให้เรียกว่า มาลาทรง ภาษาทรง พระขรรค์ทรง พานหมากสวย พานน้ำสวย เบื้องทรง เครื่องทรง ข้างที่นั่ง มีที่นั่ง เรือที่นั่ง ราชยาน อภิกรุม กั้นภิกรุม บังสุรีย์ พัดสี เข็มที่นั่ง ผ้ายเครื่องบริ โภคให้เรียกว่า ข้าวสวย น้ำสวย ของสวย เมี่ยงหมากสวย อนึ่งจะรับพระบัตหุให้ว่า พระพุทธเจ้ากะ ถ้าจะทูลให้ว่า ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบทูล ถ้าจะเจรจาให้ว่า เจ้าหน้กระหม่อมทนต์สั่ง ตรัสใช้.....”

ตำราราชศัพท์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีบานแผนกว่า

“ราชภาษสำหรับกราบทูลเจ้าชีวิต สมมุติเรียกว่า ราชศัพท์ เป็นเยี่ยงอย่างมาแต่ก่อน อุตส่าห์ดูสังเกตไว้เป็นคฤอยู่” (๗)

ตำราราชศัพท์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏในหนังสือราชศัพท์ของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ซึ่งเจ้าหมื่นศรีศรีวงศ์ (ม.ร.ว. จิตร สุทัศน์) ภายหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น พระยาศรีวิรวงศ์ ได้เขียนคำนำไว้ในฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๔๘ ว่า

“.... (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระกระแสถึงมูลเหตุที่เกิดมีตำรา (ราชศัพท์) ขึ้นว่า.....เรื่องราชศัพท์นั้นเข้าใจว่ามีผู้ใหญ่อยก ๆ ไว้ เช่น อลัษณ์ฉบับข้าง จางวางมหาตเล็กบ้าง แต่ไม่ได้เคยนำขึ้นกราบบังคมทูลทูลหรือว่าจะควรและจะจำเป็นหรือไม่แต่สักครั้งเดียว จดลงไว้ให้น่าคยค่าเพ็ดทูลของข้าราชการที่รู้แบบเคยใช้ กันมาบ้าง ที่ได้เล่าเรียนรู้ภาษามคธบ้าง ที่ว่องไวพลิกแพลงถ้อยคำซึ่งเห็นว่าหายให้เพราะขึ้นบ้าง ถ้าทูลขึ้นไปโปรดว่าก็จกไว้แต่โดยมากมักจะเป็นรับสั่งว่า คำนี้ให้เรียกเสียเช่นนั้น ก็จกไว้ แล้วเอามาเทียบเคียงกับคำอื่นที่คล้ายคลึง

(๖) องค์การคำของคุรุสภา, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา), ๒๕๐๔ หน้า ๑๕๗-๑๕๘
 (๗) เล่มเดียวกับเชิงอรรถ (๓) หน้า ๕

จุดเทียบค่าลงไว้แล้วไม่ได้เคยกราบทูลและไม่ได้ถวายทอพระเนตร คำว่าที่จดบันทึกต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้น บางที่ก็ถูก บางที่ก็ไม่ถูก บางที่ก็ไม่ได้เคยเรียกเลย จนไม่ได้ ยืนตั้งแต่เกิดมาจนแก่ บางที่ก็เรียกเสีย อย่างอื่น บางคำทูลขึ้นไปก็รว อย่างเช่น คอกถันวิลาสินีคำหนึ่ง และ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวก็รวนี้กับ เหน้จะสัก ๓-๔ หน ว่าแมวมັນเป็นเจ้านายอะไรจึงเรียกนมไม่ได้ ถึงที่เด็ก ๆ ก็นม ทำไม่จึงเรียกว่ารับพระราชทานนมได้ ทำไม่ไม่เรียกว่ารับพระราชทานถัน ศัพท์ที่กคคิดเช่นนี้อย่างเดียวกับ ช้างเรียกว่าสัตว์โต รับสั่งว่าเป็นพวกใจกระดูกกระดูกคคคค เขาใจว่าเรื่องถันวิลาสินีได้มีประกาศเหมือนกับสัตว์โต แต่เป็นประกาศเขียนกระดาษปิดเสาห้องพระโรง ท่านนักจดทั้งหลายไม่ว่าใครจะได้เข้าถึง มีแต่หมากเด็กหนุ่ม ๆ ใจได้แล้วก็แล้วกัน ยังมีอีกหลายคำที่หายไปเสียแล้วก็ คำที่เหลืออยู่เช่นนี้เป็นคำ ที่ผู้ฟังมักเข้าใจว่า เรียกว่านมแมวกวรว ต้องเรียกถันวิลาสินีจะถูกต้อง การที่เขาใจกลับเช่นนี้ ไม่รู้ว่าเพราะเหตุใด” (๘)

พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) กล่าวถึงราชาศัพท์ไว้ในหนังสือตำราภาษาไทย ตอนหนึ่งว่า

“ต่อไปนี้จะว่าราชาภาษาราชศัพท์ที่ใช้สำหรับราชตระกูล ราชภาษาราชศัพท์สำหรับผู้ที่จะทำราชการ จะได้ใช้กราบทูลพระเจ้าอยู่หัว สมมุติเรียกว่า ราชาศัพท์ เป็นแบบแผนเยี่ยงอย่างมีมาแต่ก่อน ให้ข้าราชการทั้งปวงเรียนรู้สังเกตจำไว้ ให้แน่นอน อย่าให้พลั้งพลาดในการที่กราบทูลพระกรุณา และเมื่อจะแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน จะได้ใช้คำให้สูงสมความ” (๙)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราภิรมย์ ได้ทรงวินิจฉัยคำมูลที่มาจากราชาศัพท์ ไว้ในหนังสือสาส์น สมเด็จ (๑๐) ดังนี้

“ที่เรียกว่า ราชาศัพท์ หมายความว่า คำพูดของเจ้า หรือ คำพูดแก่เจ้า มิใช่เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น แต่ประหลาดอยู่ที่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น เพราะ

ก. เจ้าพูดก็ไม่ใช่ราชาศัพท์สำหรับพระองค์เอง เช่นจะว่า “ฉันเสวย” “ฉันบรรทม” หรือ “พระชนงของฉฉัน” หรือ “พระเชนยของฉฉัน” ทมิไม่ ย่อมใช้ศัพท์ภาษาไทยที่พูดกันเป็นสามัญว่า “ฉันกิน ฉันนอน ฉันของฉฉัน และหมอนของฉฉัน” แม้พระเจ้าแผ่นดินก็ตรัสเช่นนั้น

(๘) เล่มเดียวกับเชิงอรรถ (๔) หน้า ๒๓-๒๔

(๙) พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), ภาษาไทย เล่ม ๓ (พระนคร : แพร่พิทยา), ๒๕๑๔ หน้า ๘๔๕-๘๔๖

(๑๐) สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราภิรมย์, สาส์นสมเด็จ เล่ม ๒๓ (พระนคร : องค์การคำของคุรุสภา), ๒๕๐๕

ข. คำราชาศัพท์ที่เป็นภาษาเขมร เช่น "ชนง เชนย" พวกเขมรแม้มาพูดในเมืองไทยเขาก็ใช้สำหรับคนสามัญ ไม่ได้เรียกว่า ชนง เชนย กั๋ว และหมอนของเจ้า

ถ้ามูลกุเป็น ๒ ภาษาต่างกัน คือ ภาษาไทยภาษา ๑ ภาษาราชาศัพท์ อันเป็นคำเอามาจาก ภาษาเขมรกับภาษามครและสันสกฤตโดยมาก ภาษา ๑ ลักษณะที่ไทยใช้ราชาศัพท์ก็เป็นคำผู้ที่มีใช้ เจ้าใช้เรียกภริยาหรือวัตถุอันเป็นของเจ้า หรือว่าโดยย่อ ราชาศัพท์ก็เป็นคำผู้เป็นบริวารชนใช้สำหรับ ผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ หรือถ้าว่าอีกอย่าง ๑ ก็เป็นเอาภาษาของคนเจ้าพวกอื่นที่ใช้สำหรับไทยที่มาเป็น เจ้านายผู้ปกครองของตน มิได้จะสังเกตในคำจารึกและหนังสือเก่า เห็นได้ว่า คำราชาศัพท์ ใช้ใน กรุงศรีอยุธยาดีกว่าที่อื่น ยิ่งเหนือขึ้นไปยิ่งใช้น้อยลงเป็นลำดับ

หม่อมจันทรชานนดิษฐานว่า มูลของราชาศัพท์จะเกิดขึ้นเมื่อเขมรปกครองเมืองละโว้ ใน อาณาเขตเมืองละโว้ พลเมืองมีหลายชาติ คำพูดเป็นหลายภาษาปะปนกัน ทั้งเขมร ไทย และ ละว้า ไทยพวกเมืองอยู่ตองกงพูดภาษาไทย มีคำภาษาอื่นปนมากกว่าภาษาไทยที่พูดทางเมืองเหนือ หรือ จะเปรียบให้เห็นใกล้ ๆ เช่น ภาษาไทยที่พูดกันทางเมืองอุบลกับที่พูดกันในกรุงเทพฯ ในเวลานั้น ก็ทำนองเดียวกัน ครั้นรวมเมืองเหนือกับเมืองใต้อยู่ในปกครองของกรุงศรีอยุธยา เจ้านายที่เคยอยู่ เมืองเหนือนับแต่สมเด็จพระบรมราชาธิราชสามพระยาเป็นต้น ได้ปกครองกรุงศรีอยุธยาและตีเมือง เขมรได้ ได้เขมรพวกที่เคยปกครองเมืองเขมรมาเพิ่มเติม ระเบียบราชาศัพท์จึงเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้น แต่เจ้านายเคยตรัสอยู่แต่ก่อนอย่างไรก็ตรัสอยู่อย่าง นั้น ใช้ราชาศัพท์แต่กับพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายที่ทรงศักดิ์สูงกว่าหรือเสมอกัน นี้ว่าด้วยกำเนิด ของราชาศัพท์ ถ้าว่าต่อไปถึงความประสงค์ที่ใช้ราชาศัพท์ก็ดูก็ชอบกล สังเกตตามคำที่เอาคำภาษา มครและสันสกฤตมาใช้ เช่นว่า พระเศียร พระโอษฐ์ พระหัตถ์ พระบาท เป็นต้น ดูประสงค์จะ แสดงว่าเป็นของผู้สูงศักดิ์กว่าที่มีใช้เจ้าเท่านั้น แต่ที่เอาคำสามัญในภาษาเขมรมาใช้ เช่น พระชนง พระชนย และพระชนอง เป็นต้น ดูเป็นแต่จะเรียกให้บริวารที่เป็นเขมรเข้าใจ มิใช่เพราะถือว่าภาษา เขมรสูงศักดิ์กว่าภาษาไทย ชวนให้เห็นว่า เมื่อแรกตั้งราชาศัพท์ ภาษาที่ใช้กันในพระนครศรีอยุธยา ยังสับสน เลือเอาศัพท์ที่เข้าใจมากมาใช้ และราชาศัพท์ในครั้งแรกจะไม่มีมากมายนัก ต่อมาภายหลังจึงคิดเพิ่มเติมขึ้น ด้วยเกิดคิดเห็นว่าของเจ้าควรจะมีดีกว่าของไพร่ให้หมก ไซ้แต่เท่านั้น ยังคิด ใช้ราชาศัพท์ ผิดกันในเจ้าต่างชั้น เช่น คำว่า ตาย ใช้ศัพท์ต่างกันตามยศเป็นหลายอย่าง และคิดคำ อย่างราชาศัพท์สำหรับผู้ยศแต่มีใช้เจ้าชั้นอีก เช่น ชุณนางผู้ใหญ่ตายเรียกว่า อัสัญกรรม ชุณนางผู้

น้อยคายเรียกว่า อนุจิกรรม เป็นต้น ถ้ารวมความก็ประสงค์จะแสดงว่าสูงศักดิ์มีกับผู้อื่นเท่านั้น”(๑๑)

“คำราชาศัพท์นั้นชอบกล ที่จะว่าคำสูงคำต่ำเก่าแก่ในชั้นเขมรจะว่าไม่มีก็ว่าได้ เคยเห็นหนังสือพิมพ์ข้างไทยเขาลงทั้งราชาศัพท์ ว่าคำ “สรงเสวย” ของเขมรก็เป็นคำสามัญ ในเมืองเขมรว่า กิน อาน นั้นเอง อ่านแล้วก็ต้องเถียงในใจว่า “ไม่ซัย” “กิน” คำปกติเขมรว่า “สี” นอนเขาว่า “ฎก” ไม่ใช่ “บรรทม” “สรง” ก็เข้าใจว่าเป็นคำสูงเหมือนกัน แต่คำ อานนั้น อย่างสามัญยังไม่พบ อันคำที่ป่วงนั้นย่อมสลับปลับ เช่นคำ “เสวย” ก็เป็นภาษาไทยแล้ว เขมรเขาเขียน “เสงย” แต่เขมรทุกวันนี้เขาอ่านว่า “ไสย” คิดว่าเป็นไปก้วยเขาอ่านตัว งอ ว่า โง ข้อพระคำรที่ว่า ใช้คำต่างภาษาเพราะคนอยู่ปะปนกันนั้นก็ถูกอย่างหนึ่ง เช่น เคยได้เห็นหนังสือสำหรับวัดทางบักซ์ได้ ซึ่งถ้าพูดตามสมัยนี้ก็จะถือว่า “โดนค” นั้นเป็นหนังสือเขมร และภาษาเขมร คุณภมาสวนคืนก็ไม่แก่ไปกว่าครึ่งแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ ย่อมเห็นได้อยู่ว่าคนเขมรมีปะปนอยู่ในบักซ์ได้มาก ที่เป็นหนังสือเขมรก็ตัวกันนี้จะเกี่ยวข้องกับพวกเขมร อย่างเช่นวัชชนะสงครามของเราเกี่ยวข้องกับมอญ ที่เป็นหนังสือเขมรและคำเขมรก็เพราะจะให้พวกเขมรอ่านเข้าใจดี ข้อที่ว่ามิพวกเขมรปะปนอยู่ทางแขวงบักซ์ได้มากนั้น ก็มีพยานประกอบอยู่ เช่นชื่ออะไรต่างๆ เป็นคำเขมรก็มี มี “สทิงพระ” เป็นต้น เขมรเขาเขียนอย่างนั้น แต่เขาอ่านออกเสียงว่า “สทิงเปริยะ” เราไม่รู้คำนั้นก็ลากเอาเข้าความเป็นว่า “จะทิงพระ” แต่ก็เข้าความไปได้อย่างแฉะๆ ที่จริงจะทิงไปเสียไม่ได้เลย นึกได้อีกคำหนึ่งก็ “ควานเนียง” เนียงนั้นนางเราคือๆ เขมรเขาก็เขียนลากข้าง แต่เขาอ่านออกเสียงไปว่า “เนียง” ยิ่งคำว่าทายเป็นตามยศก็มีอีก ที่หลบคำผวนก็มีอีก เช่น “ข้าง ๘ เชือก” ก็แทนที่ “ข้าง ๘ ตัว” ทั้งภาษาก็ย่อมเดินไปเสมอ จะเห็นได้ที่คำ “ข้าพระพุทธเจ้า” แต่ก่อนนี้ไม่มีใครเขาใช้แก่เราเลย ทำให้คิดเห็นได้ว่า คำที่ป่วงนั้นค่อยมีค่อยมาตามสาเหตุที่เกิดขึ้น แล้วจึงเก็บทำขึ้นเป็นตำราราชาศัพท์ แต่ก็เก็บไม่หมด ทั้งคำที่เกิดขึ้นทีหลังก็ไม่ได้อยู่ในตำราราชาศัพท์ และตำราราชาศัพท์ก็ไม่ได้ประสงค์จะทำคำของเจ้าใช้อย่างที่เรานำเข้ากันอยู่เดี๋ยวนี้ เป็นประสงค์เพียงแต่จะพูดกับเจ้าให้เพราะพริ้งเท่านั้น คำในราชาศัพท์นั้นก็ประหลาดขึ้น “ยาสัระเตา” คำไทยก็มี เช่น “พระเจ้า” เป็นต้น คำเขมรก็มี คำมอญก็มี คำมกเป็นมีมากกว่าเพื่อน เข้าใจว่าเป็นทีหลังจนเห็นเป็นขบขันก็มี ผู้คิดกันว่า คำเจ้าจะต้องเป็นภาษามกธ แม้หากำในตำราราชาศัพท์ไม่ได้ก็ผู้กั้น เช่น “ตลอดพระวาทะ” ผ่าพระบาทเข้าพระทัยหรือไม่ว่าเป็นอะไร หมายความว่า ท่อหายใจ แปลเทียบมาจากคำที่เรียกกัน

คามสามัญว่า “หลอกลม” แต่เขียนไปเป็นลำไส้ เพราะ “วาทะ” คำเจ้าว่า ทค

อันการใช้คำนั้นประหลาด เช่นฝรั่งก็เรียกว่า “บรรจู้” ไม่เห็นว่า คำ “ฝัง” นั้นหายาก เสียหายอะไรไปเลย นี่จะเข้าราชาศัพท์ด้วยหรือไม่” (๑๒)

“ราชาศัพท์นั้นว่าที่จริงก็มีในภาษามนุษย์ทุกประเทศ เช่นคำว่า His Majesty, His Excellency กิราชาศัพท์นั่นเอง แต่ของไทยเราเลอะมาก โดยเฉพาะเมื่อมีผู้คิดตำราขึ้น และพูดเพื่อจะยกยอให้วิเศษ ไพเราะยิ่งขึ้นไป จึงเลอะเลอะ แต่หม่อมฉันเห็นเป็นใหญ่อยู่ที่ความนิยม ถ้าคนไม่นิยมจะรับคำยกยอนั้น มากขึ้น คำราชาศัพท์ก็คงจะลบลบหมดไปเอง เพราะใช้ราชาศัพท์นั้น ผู้พูดต้องท่องจำและเลือกคำพูด ลำบากมิใช่น้อย” (๑๓)

หลักการใช้คำราชาศัพท์

✱ คำราชาศัพท์ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้มีใช้ภาษาไทย ส่วนใหญ่เป็นภาษาต่างประเทศ ซึ่งเรานำมาใช้ปนกับคำในภาษาไทย บางคำก็คงรูปเดิม บางคำก็เปลี่ยนแปลงบ้างเพื่อให้เหมาะสมกับสันของคนไทย การที่เราไม่นำภาษาไทยมาเป็นราชาศัพท์ ก็เพราะภาษาไทยมีลักษณะเป็นคำโดด ๆ ไม่นุ่มนวลและมีคำใช้น้อย เพราะฉะนั้น คำในภาษาต่างประเทศและคำไทย ตามธรรมชาติเมื่อจะทำให้เป็นราชาศัพท์ ก็ใช้คำว่า พระบรมราช พระบรม พระราช พระ ทรง ถอดลง เสด็จ ต้น หลวง เติมเข้าข้างหน้าหรือข้างท้ายคำสามัญที่ต้องการจะใช้เป็นราชาศัพท์ เพื่อให้เป็นที่สังเกตทราบได้ว่า มิใช่คำพูดกันอย่างธรรมดาสามัญ แต่เป็นคำที่ใช้กับพระมหากษัตริย์และเจ้านาย ซึ่งมีหลักการใช้นั้น

๑. พระบรมราช ใช้หน้าหน้าคำที่สำคัญในกรณีที่ต้องการเชิดชูพระเกียรติยศและพระราชอำนาจ คำว่า พระบรมราช^๓ ส่วนใหญ่ใช้กับคำ ใองการ เช่น ทรงมีพระบรมราชโองการ (คำพระบรมราชโองการ^๓ ใช้เมื่อทรงรับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้วเท่านั้น) เป็นต้น

๒. พระบรมม ใช้หน้าหน้าคำที่สำคัญเพื่อเชิดชูพระราชอิสริยยศ และใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์ เช่น พระบรมเดชาณุภาพ พระบรมราชานุเคราะห์ พระบรมนามาภิไธย (พระปรมาภิไธย) พระบรมราโชวาท พระบรมราโชบาย พระบรมมหาราชวัง พระบรมโพธิสมภาร และพระบรม

(๑๒) เล่มเดียวกัน หน้า ๒๐๙ - ๒๑๑.

(๑๓) เล่มเดียวกัน หน้า ๒๒๔.

ฉายาลักษณ์ เป็นต้น ถ้าเป็นสมเด็จพระบรมราชินี ตักคำว่า บรม ออก เช่น พระนามาภิไธย พระราโชวาท พระราโชบาย ฯลฯ

๓. **พระราช** ใช้หน้าคำที่สำคัญรองลงมาจากพระบรม เป็นคำที่ใช้เฉพาะพระมหากษัตริย์ และสมเด็จพระบรมราชินี เช่น พระราชหัตถเลขา พระราชโทรเลข พระราชประวัติ พระราชโอรส พระราชนิพนธ์ พระราชดำริ พระราชดำเนิน พระราชดำรัส เป็นต้น

๔. **พระ** ใช้หน้าคำสามัญที่ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ เพื่อให้แตกต่างกับสามัญชน เป็นต้นว่า เครื่องราชูปโภค อูปโภค ตลอดจนเรียกชื่อส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น พระเนตร พระหัตถ์ พระกร พระกรรณ พระพาหา พระนาสิก พระที่นั่ง พระเขนย พระัญชร พระเศวตทนต์ โคนามที่ไม่มีราชาศัพท์ ใช้ **พระ** นำหน้าเป็นราชาศัพท์ เช่น พระเกี้ยว เป็นต้น

๕. **ราช** ใช้หน้าคำสามัญเพื่อแสดงว่าเป็นของที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า ROYAL เช่น ราชกิจ ราชการ ราชโอรส ราชสมบัติ ราชภาคินัย ราชรถ เป็นต้น

๖. **ทรง** ใช้หน้าคำกริยาหรือคำนาม เพื่อให้เป็นกริยาสำหรับพระมหากษัตริย์ และพระราชวงศ์ การใช้คำว่า "ทรง" มีหลักเกณฑ์ย่อ ๆ ดังนี้

ก. ใช้ "ทรง" นำหน้าคำกริยาธรรมคา เช่น ทรงนั่ง ทรงยินดี ทรงรับ ทรงชูป้าย ทรงสั่งสอน ทรงธรรม ทรงคิด ทรงช่าง ทรงม้า ทรงสกา ทรงสกี ทรงปืน ทรงกีฬา ทรงเบ็ด ทรงฟุตบอล

ข. ใช้ "ทรง" นำหน้าสกรมกริยาที่เป็นราชาศัพท์อยู่แล้ว เช่น ทรงพระเมตตา ทรงพระกรุณา ทรงพระอักษร ทรงพระสุบิน ทรงพระพิโรธ ทรงพระดำริ ทรงพระอุทิศ ทรงพระสรวล

ค. ใช้ "ทรง" นำหน้าคำกริยาที่เป็นราชาศัพท์อยู่แล้วไม่ได้ คำที่มีลักษณะเป็นราชาศัพท์อยู่แล้ว คือ เสวย บรรทม กวัก เส็จ ดำรัสหรือทูล ประชวร ประสูติ ประทับกันแสง ทอดพระเนตร พระราชทาน สวรรคต คำเหล่านี้จะใช้ ทรง นำหน้าไม่ได้ ยกเว้นบางคำอนุโลมให้ใช้ได้ เช่น ทรงพระราชดำเนิน ทรงทอดพระเนตร ทรงพระประชวร

๗. **ต้น** ใช้ประกอบท้ายคำนามทั่วไป เพื่อแสดงว่าเป็นของเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เช่น เครื่องต้น ม้าต้น ช้างต้น เรือต้น พระแสงต้น

๔. หลวง ใช้ประกอบท้ายค่านามทั่วไป เพื่อแสดงว่าเป็นของเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เช่น ม้าหลวง เรือหลวง ข้าหลวง เรือนหลวง ลูกหลวง หลานหลวง ของหลวง เป็นต้น อนึ่งคำว่า หลวง นี้ มีใช้กับค่านามใหญ่ แปลว่า ใหญ่ ไม่ได้ว่าเป็นคำราชาศัพท์ เช่น เขาหลวง ทะเลหลวง ฯลฯ

การกราบบังคมทูล กราบทูล และทูล (๑๔)

ในการกราบบังคมทูล กราบทูล และทูล พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินี และ พระราชวงศ์ นอกจากการระมัดระวังเรื่องใช้ราชาศัพท์แล้ว สิ่งที่สำคัญซึ่งจะต้องใช้ให้ถูกต้องตาม ฐานันดรศักดิ์อีกประการหนึ่งก็คือ สรรพนาม คำรับ คำขึ้นต้น และลงท้าย ซึ่งตามประกาศ สำนักนายกรัฐมนตรีให้ใช้ดังนี้

๑. สรรพนาม

ก. สรรพนามบุรุษที่ ๑ (ฉัน, ข้าพเจ้า ฯลฯ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี ข้าพระพุทธเจ้า

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ข้าพระพุทธเจ้า

พระราชโอรส, พระราชธิดา ข้าพระพุทธเจ้า

(ถ้าลาลอง ผู้หญิงใช้ว่า "เกล้ากระหม่อมฉัน")

พระเจ้าวรวงศ์เธอหรือพระวรวงศ์ที่ทรงกรม เกล้ากระหม่อม

พระวรวงศ์, หม่อมเจ้า กระหม่อม

(ถ้าลาลอง ผู้หญิงใช้ว่า "หม่อมฉัน")

ข. สรรพนามบุรุษที่ ๒ (ท่าน ฯลฯ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระบรมราชินี ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ใต้ฝ่าละอองพระบาท

พระราชโอรส, พระราชธิดา ใต้ฝ่าพระบาท

พระราชวงศ์อื่น ๆ ฝ่าพระบาท

๒. คำรับ (กรับ, ค่ะ, ฯลฯ)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและ

สมเด็จพระบรมราชินี

พระพุทธเจ้าข้า

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

พระพุทธเจ้าข้า

(ถ้าลาลอง ผู้หญิงใช้ว่า "เพคะ")

พระราชโอรส, พระราชธิดา

พะยะค่ะ

พระราชวงศ์อื่น ๆ

กระหม่อม

๓. คำขานต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและ

ขอเคชะฝ่าละอองธุลีพระบาท

สมเด็จพระบรมราชินี

ปกเกล้าปกกระหม่อม

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบ

ฝ่าละอองพระบาท

พระราชโอรส, พระราชธิดา

ขอประทานกราบทูลทราบฝ่าพระบาท

๔. คำลงท้าย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและ

สมเด็จพระบรมราชินี

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเคชะ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

พระราชโอรส, พระราชธิดา

กรรมนิกรรมสุกแล้วแต่จะทรง

พระราชวงศ์อื่น ๆ

พระกรุณาโปรดเกล้า

แล้วแต่จะโปรด

ตารางการใช้คำขึ้นต้น สรรพนาม และคำลงท้ายในหนังสือราชการ*

ผู้หนังสือ	คำขึ้นต้น	สรรพนาม	คำลงท้าย
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชินีนาถ	ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า... (ลงชื่อ) .. ขอพระราชทาน พระบรมราชวโร กาส กราบบังคมทูลพระกรุณา ทวงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท	ข้าพระพุทธเจ้า ใต้ฝ่าละออง ธุลีพระบาท	ความสมควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้า (ลงชื่อ) หรือข้าพระพุทธเจ้า (ลงชื่อ) .. ขอเดชะ ใต้
๒. สมเด็จพระบรมราชินีในรัชกาลก่อน สมเด็จพระอริยวงศราชินี มงกุฎราชกุมารี	ขอพระราชทานกราบบังคมทูล... ทวงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท	ข้าพระพุทธเจ้า ใต้ฝ่าละออง พระบาท	ความสมควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณา โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า (ลงชื่อ)
๓. สมเด็จพระราชชนนี * พระบรมวงศ์ ชั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้า	ขอพระราชทาน กราบทูล ทวงทราบฝ่าพระบาท	ข้าพระพุทธเจ้า ใต้ฝ่าพระบาท	ความสมควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า โปรดกระหม่อม
๔. สมเด็จพระนางเจ้าพระวรราชชาติ พระนางเจ้าพระวรราชเทวี พระนางเธอ พระบรมวงศ์ ชั้น พระองค์เจ้า (ทรงกรมและไม่ทรงกรม)	ขอประทานกราบทูล ทวงทราบฝ่าพระบาท	ข้าพระพุทธเจ้า ใต้ฝ่าพระบาท	ความสมควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า โปรดกระหม่อม
๕. พระอนุวงศ์ ชั้น พระเจ้าวรวงศ์เธอ (ทรงกรมและไม่ทรงกรม) พระอนุวงศ์ ชั้น พระวรวงศ์เธอ (ทรงกรม)	กราบทูล ทวงทราบฝ่าพระบาท	เกณฑ์กระหม่อม ฝ่าพระบาท	ความสมควรแล้วแต่จะโปรด
๖. พระอนุวงศ์ ชั้น พระวรวงศ์เธอ (ไม่ทรงกรม)	ทูล ทวงทราบฝ่าพระบาท	เกณฑ์กระหม่อม ฝ่าพระบาท	ความสมควรแล้วแต่จะโปรด
๗. พระอนุวงศ์ ชั้น หม่อมเจ้า	ทูล ทวงทราบ	กระหม่อม หรือหม่อมฉัน ฝ่าพระบาท หรือ ท่าน	แลแต่จะโปรด

* คัดจากระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยงานสารบรรณ พ.ศ. ๒๕๐๖ และภาคผนวก ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๖ หน้า ๕๔-๕๕
 ** ประกาศสำนักพระราชวัง เรื่องการใช้ราชศัพท์แก่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ลงวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๓๓ ความว่า

ผู้หนังสือ	กำหนด	สรรพนาม	คำลงท้าย
๘. สมเด็จพระสังฆราชเจ้า	พระภิกษุ ขอประทานกราบทูล	ข้าพระพุทธเจ้า ใต้ฝ่าพระบาท	ควรมิควรมล็ดแล้วจะโปรดเกล้าฯ
๙. สมเด็จพระสังฆราช	กราบทูล	เกล้ากระหม่อม ฝ่าพระบาท	ควรมิควรมล็ดแล้วจะโปรด

“โดยที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระนามาภิไธยสมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ เป็น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพื่อให้การใช้ราชศัพท์ได้เป็นไปเป็นระเบียบเดียวกัน ส่วนที่พระราชวังจึงกำหนดให้ใช้ดังนี้

คำขึ้นต้น ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทูลเกล้าฯ ถวาย
คำลงท้าย ควรมิควรมล็ดแล้วจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
สรรพนาม ก. แทนผู้ทูล ข้าพระพุทธเจ้า
 ข. แทนพระองค์ ใต้ฝ่าละอองพระบาท
ราชศัพท์ทั่วไป เสมอเหมือนสมเด็จพระราชินี”

ราชาศัพท์ที่ควรทราบ

ร่างกาย

หัว	พระมหากษัตริย์	พระเจ้า
	พระราชวงศ์	พระเคียร
	คนสามัญ	ศีรษะ
ผม	พระมหากษัตริย์	เส้นพระเจ้า, พระเจ้า
	พระราชวงศ์	พระเกศา, พระเกศ, พระศก
ไรผม		ไรพระเกศ, ไรพระเกศา
จุก		พระโมลี, พระเมาลี
ไรจุก, ไรผม		พระจุไร
ผมมวย หรือมวยผม		พระจุฑามาศ
ผมเปีย		พระเวณี
หน้าผาก		พระนลาฏ
คิ้ว		พระขนง, พระภมู
✓ ขนระหว่างคิ้ว		พระอดนาโถม
ดวงตา		พระเนตร, พระนยนะ, พระจักขุ
ตาคำ		พระเนตรคำ (ดวงพระเนตรคำ)
ตาขาว		พระเนตรขาว (ดวงพระเนตรขาว)
หนังตา		พระตะเนตร, หนังพระเนตร
ขนตา		พระโสมพะจักขุ, ขนพระเนตร
ขอบตา		ขอบพระเนตร
หลังตา		หลังพระเนตร
ต่อน้ำตา, ต่อม้ำตา		พระอัสสุชล, ต่อมพระเนตร
จมูก		พระนาสิก, พระนาสา
สันจมูก		สันพระนาสิก, สันพระนาสา

ห้องจุมุก

ชนจุมุก

แก้ม

กระพุ้งแก้ม

ทวนค

เครา

ปาก, ริมฝีปาก

เพดานปาก

พั้น

ไรพั้น

เขี้ยว

สัน

สันสัน, สันไก่อ

คาง

✕ ขากรไร หรือ ขากรไร

หู, ไบหู

ช่องหู

ควงหน้า

คอ

ลำคอ

ไหล่ขวา

บ่า, ไหล่

จะออยบ่า

แขน (ตั้งแต่ไหล่ถึงข้อศอก)

ปลายแขน (ตั้งแต่ข้อศอกถึงข้อมือ)

ห้องพระนาสิก

พระโลเมนาสิก, ชนพระนาสิก

พระปราง

พระกำโบล, กระพุ้งพระปราง

พระมัสสุ

พระทาสฺก๊ะ, พระทาคิมะ

พระโษษฐ์

พระอุลโลจโษษฐ์, เพดานพระโษษฐ์

พระทนต์

ไรพระทนต์

พระทาสฺระ, พระทาคะ

พระชีวหา

สันพระชีวหา

พระหนู (อ่านว่า ทะหนู)

สันพระหนู

พระกรรณ

ช่องพระโสศ, ช่องพระกรรณ

พระพักตร์

พระคอ

ลำพระคอ

พระรากขวัญ

พระอังสา

พระอังสกุฏ

พระพาหา, พระพาหุ

พระกร

ช้อคอก

รักแร้

✓ ชนรักแร้

มือ

ช้อมือ

ฝ่ามือ

หลังมือ

นิ้วมือ

นิ้วหัวแม่มือ

นิ้วชี้

นิ้วกลาง

นิ้วนาง

นิ้วก้อย

ช้อนิ้วมือ

กำมือ, กำหมัด, กำปั้น

เล็บ

ขี้เล็บ

อก

นม

หัวนม

น่านม

ท้อง

สะดือ

สะดือ

พระกัมประ (อ่านว่า กัม-ปะ-ระ),

พระกโบริระ, ช้อพระพาหา

พระกัจฉะ, ช้อพระพาหา

พระโสมะกัจฉะ, ชนที่ช้อพระพาหา

พระหัตถ์

ช้อพระกร, ช้อพระหัตถ์

ฝ่าพระหัตถ์

หลังพระหัตถ์

พระองคุลี, นิ้วพระหัตถ์

พระอังคุสุ

พระคัมภี

พระมัชฌิมา

พระอนามิกา

พระกนิษฐา

ช้อนิ้วพระหัตถ์

พระมูฐุ, กำพระหัตถ์

พระนขา

มูลพระนขา

พระอรุระ, พระทรวง

พระถัน, พระเต้า

ยอดพระถัน

พระกษีรธारा

พระอุทร

พระนาภี

ป็นพระองค์

สีข้าง
 หลัง
 ตะโพก
 ก้น, ที่นั่งทับ
 องค์กรที่ลับ
 ลูกอึดตะ
 คันชา
 ชา, ทัก
 เข้า
 แข็ง
 น่อง
 ทาคุ่ม
 เท้า
 ข้อเท้า
 หลังเท้า
 ผ่าเท้า
 ส้นเท้า
 ผิวหนัง, ผิวกาย
 เงา
 ขน
 ผิวหน้า
 เนื้อ
 กล้ามเนื้อ
 สิว
 ไฝ, ไซ้แมลงวัน
 หัวใจ
 กิ

พระปรกั้ว
 พระฤๅษณ์, พระชนอง
 พระโสณิ
 พระที่นั่ง
 พระคฤหาสน์, พระคฤหาประเทศ
 พระอึดตะ
 พระอรุ
 พระเพลลา
 พระชาน
 พระชงฆ์
 หลังพระชงฆ์
 พระโปกพะกะ
 พระบาท
 ข้อพระบาท
 หลังพระบาท
 ผ่าพระบาท
 พระปราษณิ, ส้นพระบาท
 พระฉวี
 พระฉายา
 พระโลมา
 พระฉวีวรรณ
 พระมังสา
 กล้ามพระมังสา
 พระอะสา
 พระปี่ทกะ
 พระททัย, พระกมล
 พระปี่ทกะ

ปอด	พระบัพผาสะ
✓ คับ	พระยักษะ (อ่านว่า ยะ-กะ-นะ)
✓ ไต	พระวักกะ (โบราณว่าม้าม)
ม้าม ✓	พระบีฑกะ (โบราณว่าไต)
✓ ไล่ใหญ่	พระอินตะ
ไล่ย่อย, ไล่ทบ	พระอินตฤณะ
เส้น, เอ็น	พระนหารุ, เส้นพระโลหิต, เอ็นพระ วรกาย
พังผืด	พระกิโลมกะ (อ่านว่า กิ-โล-มะ-กะ)
ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย	พระองคากอพพ
✓ มันในสมอง	พระมัตถลึงค์
✓ น้ำในไขข้อ	พระลลิกา
✓ น้ำดี (น้ำจากต่อมตับ)	พระบีฑกะ
✓ น้ำลาย	พระเจพะ
เสลด	พระเสมหะ
✓ น้ำตา	น้ำพระเนตร, พระอัสสุชล
✓ น้ำนม	มูลพระนาสิก
✓ เหงื่อ	พระเสโท
✓ ไคล	พระเมโท
✓ น้ำหนอง, น้ำเหลือง	พระบุพโพ
✓ เลือด	พระโลหิต
✓ เลือดประจำเดือนหญิง	พระอุทลป
กระดูก	พระอัฐิ
รก	พระสกุณ
✓ ฝ้ากระดูก	พระอังการ, พระสรีรังการ
✓ อัจจาระ	พระมังคนหน้า
✓ บัสสาวะ	พระมังคนเบา
✓ ลมหายใจเข้า	พระบัสสาสะ

ลมหายใจออก

พระอัสสาสะ

ชีพจร

พระชีพจร

เครื่องภาชนะใช้สอย เครื่องประดับและสิ่งต่าง ๆ

กระโถนเล็ก

พระมหากษัตริย์

พระสุพรรณตรี

กระโถนใหญ่

พระมหากษัตริย์

พระสุพรรณราชา

กระโถน

พระราชาวงศ์

บ้านพระโอบุษฐ์

โต๊ะสำหรับกับข้าวของกิน

พระมหากษัตริย์

พระสุพรรณภาชนะ

โต๊ะเขียนหนังสือ

โต๊ะทรงพระอักษร

โต๊ะเล็กข้างเตียงนอน

โต๊ะข้างพระที่

พานหมาก

พระมหากษัตริย์

พานพระศรี

พระราชาวงศ์

พานหมากเสวย

หีบหมาก

พระมหากษัตริย์

หีบพระศรี

พระราชาวงศ์

หีบหมากเสวย

กระเป๋าดู

กระเป๋าทรงดู

กระเป๋าทหมากบุหรี

พระล่วม

กลับเพชร

พระรัตนกรัณฑ์, กลับพระมณฑปเล็ก

ถาดน้ำร้อน

ถาดพระสุธารส

พานรองสังข์, จอกหมาก

พระมังสี

คนโทน้ำ

พระตะพาบ, พระเต้า (คนโท)

ที่กรวดน้ำ

พระเต้าทักษิโณทก

หม้อน้ำเย็น

พระมณฑปรัตนกรัณฑ์

หม้อน้ำที่ทำด้วยทองคำ (รูปคนโท)

พระสุวรรณภิงคาร

หมาก

พระศรี

น้ำ

พระสุธารส

น้ำเย็น

พระสุธารสเย็น

๖๐๐๖๖๖

น้ำร้อน		พระสุธารสร้อน
น้ำชา		พระสุธารสาขา
ของกิน, กับข้าว		เครื่องกา, เครื่องต้นกา, เครื่องเสวย
ของหวาน		เครื่องหวาน, เครื่องต้นหวาน
ของว่าง		เครื่องว่าง
ข้าว		พระกระยาเสวย
ยารักษาโรค		พระโอสถ
ยาถ่าย		พระโอสถประจุ
ยาเส้นสำหรับสูบ		พระโอสถเส้น
บุหรี่		พระโอสถมวน
เหล้า		น้ำจืด
แว่นตา		ฉลองพระเนตร
เสื้อ		ฉลองพระองค์, ฉลองพระองค์เครื่อง
	พระมหากษัตริย์	แบบ....., เครื่องต้น
	พระราชวงศ์	ฉลองพระองค์
ช้อน		ฉลองพระหัตถ์
ส้อม		ฉลองพระหัตถ์ส้อม
ตะเกียบ		ฉลองพระหัตถ์ตะเกียบ
รองเท้า	พระมหากษัตริย์	ฉลองพระบาท
	พระราชวงศ์	รองพระบาท
ถุงเท้า		ถุงพระบาท
ไม้เท้าหลัง		ไม้ฉลองพระหัตถ์, ฉลองโต,
		นารายณ์หัตถ์
ศัสตราวุธ		พระแสง
กระบี่		พระแสงกระบี่
มีดโกน, มีดเขียนหมาก		พระแสงกรรบิต
กรรไกร		พระแสงปนา, พระแสงกรรไกร
แหวน		พระแสงกัศสะ

ไม้เท้า		ธารพระกว
กรสำหรับใช้ประทับ	พระมหากษัตริย์	พระราษลัญจกร
	พระราชวงศ์	พระตรา
คาราราชอิสริยาภรณ์		พระตรา
กระฉากส่อง		พระฉาย
หวี		พระสง
หวีเสนียด		พระสงเสนียด
หวิวงเคียน		พระสงวงเคียน
น้ำอบ, น้ำหอม, น้ำปรุง		พระสกุณธ์
เครื่องหอม, เช่น กระเจี, แบ่งร่า, แบ่งหอม, สบู่		เครื่องพระสำอาง
ห้องเต่งตัว		ห้องเต่งพระองค์
ห้องสุชา		ห้องลงพระบังคน
ห้องพักผ่อน		ห้องพระสำราญ
เตียง	พระมหากษัตริย์	พระแท่น
เตียงนอน (ทั่วไป)	พระราชวงศ์	พระแท่นบรรทม
ที่นอน (เตียง)	พระมหากษัตริย์	พระราชบรรจจรณ์
เครื่องลาด, เครื่องปู		พระสัจหนี
ที่นอน, ที่นั่ง, พูก, นวม		พระยี่ภู่
ที่สำหรับนั่ง, เก้าอี้		พระราชอาสน์, พระเก้าอี้
หมอนหนุน		พระเชณ
หมอนอิง		พระชนน, พระเชณอิง
ม่าน, มุ้ง		พระวิสูตร, พระสูตร
เปล		พระอู่, พระอึ้งรีง
ผ้าถุง	พระมหากษัตริย์	พระภูษา
	พระราชวงศ์	ผ้าทรง
กางเกงใน		พระสนับเพลา

ร่ม		พระกลต
เครื่องประดับเกียรติยศ เช่น ฉัตร, พัดโบก, จามร, บังสุรย์, กลต		พระอภิรุยมหรือเครื่องสูง
หน้าต่าง (อาคารพระที่นั่ง) พระมหากษัตริย์		พระบัญชา
ยานหน้าต่าง		พระแกล
ประตู่		พระทวาร
เรือน	พระมหากษัตริย์	พระมหามนเทียร, พระตำหนัก
	พระราชวงศ์	ตำหนัก
บ้าน	พระมหากษัตริย์	พระบรมมหาราชวัง, พระราชวัง
	พระราชวงศ์	วัง
อาคาร		พระที่นั่ง
ที่พักชั่วคราว		พลับพลา
ผ้าไหม, ผ้าแพร		พระโกสโลยพัลลภ (ใช้ในวรรณคดี)
ผ้าฝ้าย		พระกบปาลีพัลลภ (ใช้ในวรรณคดี)
ผ้าไหมตะเกี		พระอหุมพรพัลลภ (ใช้ในวรรณคดี)
ผ้าสีแสด (ผ้าขนสัตว์สีแสด)		พระรตกัมพล
ผ้าสีน้ำเงิน (ผ้าขนสัตว์)		พระกัมพล
ผ้าไหม, สไบ		ทรงสะพัก
ผ้าไหม		ผ้าคลุมพระองค์
ผ้าไหมนอน		คลุมบรรทม
ผ้าเช็ดตัว		ซับพระองค์
ผ้าเช็ดหน้า		ซับพระพักตร์
ผ้าอาบน้	พระมหากษัตริย์	พระภูษาชุปสรง
	พระราชวงศ์	ผ้าชุปสรง, ผ้าสรง
ผ้าโพก, ผ้าพันหัว		พระเวฐนะ, พระภูษาโพกพระเศียร
ผ้ากันเบื่อน		ผ้ากันเบื่อนส่วนพระองค์
หมวก	พระมหากษัตริย์	พระมาลา
หมวกที่มีลักษณะเหมือนดอกทับทิมคว่ำ	พระราชวงศ์	พระตุ้มบี

บีนประทับเพชร

กรอบหน้า, มงกุฏ

ตุ้มหู

จอนหู, ดอกไม้ทักหู

สร้อยอ่อน,

สายสร้อย

กำไล

เครื่องประดับคล้ายกำไลสวมทันแขน

สร้อยข้อมือ

กำไลข้อมือ

กำไลข้อเท้า

แหวน

สร้อยยาวสวมสะพายแล่ง

เข็มขัด

หัวเข็มขัด

พระจุฑามณี

พระอุณหิส

พระกุดทาล, ตุ้มพระกรรณ

พระกรรเจือก

พระเกยूर

สายพระศอ

ทองพระกร

พาหุรัต

วลัย, สร้อยข้อพระทักดิ์

ทองพระกร

กำไลข้อพระบาท

พระธำมรงค์

พระสังวาล

รัตพระองค์

พระบั้นเหน่ง

อาการต่างๆ

คำสั่ง

พระมหากษัตริย์

พระบรมราชโองการ

สมเด็จพระบรมราชินี

พระราชเสาวนีย์

พระราชวงศ์

รับสั่ง

คำสอน

พระมหากษัตริย์

พระบรมราชาบาท

สมเด็จพระบรมราชินี

พระราชาบาท

พระราชวงศ์

พระโอวาท

ทักทายปราศรัย

พระมหากษัตริย์

พระราชปฏิสันถาร

พระราชวงศ์

ทรงปฏิสันถาร

คำพูด, พுக

พระมหากษัตริย์

พระราชดำรัส, พระราชกระแส

พระราชวงศ์

ดำรัส, รับสั่ง

แต่งหนังสือ	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	ทรงพระราชนิพนธ์ ทรงนิพนธ์, ทรงเรียบเรียง, ทรงแต่ง
จดหมาย	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	พระราชหัตถเลขา ลายพระหัตถ์
จดหมายที่เขียนด้วยมือ		ลายพระราชหัตถ์
ชื่อ	พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระบรมราชินี พระราชวงศ์	พระปรมาภิไธย พระนามภิไธย พระนาม
ลงชื่อ	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	ลงพระปรมาภิไธย ลงพระนาม
โทรเลข	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	พระราชโทรเลข พระโทรเลข
ให้	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	พระราชทาน ประทาน
ดู		ทอดพระเนตร
อยากได้	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	ต้องพระราชประสงค์ ต้องพระประสงค์
คิด	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	ทรงพระราชนิพนธ์ ทรงพระดำริ
เห็น	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	พระราชดำเนิน ทรงพระดำเนิน
คำถาม		พระราชปจฉา
พิจารณา	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	พระราชวินิจฉัย พระวินิจฉัย
ถามข้อสงสัย		พระราชปฏิบัติ

ทำบุญ	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ทรงบำเพ็ญพระกุศล
พึ่งเทศน์		ทรงธรรม, ทรงสดับพระธรรม- เทศนา
กราบ		ทรงกราบ
รับศีล		ทรงศีล
คิดถึง		มีพระราชหฤทัยระลึกถึง
โกรธ, เคือง		ทรงพระพิโรธ, ทรงกริ้ว
ชอบ, รัก, เ็นดู ยม		ทรงโปรด, ทรงพระกรุณา แย้มพระโอษฐ์
จะพูดแล้วนิ่งเสีย		เยื่อนพระโอษฐ์
หัวเราะ		ทรงพระสรวล
ร้องไห้		ทรงพระกั้นแสง
อ่านหนังสือ, เรียนหนังสือ, เขียนหนังสือ		ทรงพระอักษร
เรียน		ทรงเล่าเรียน, ทรงศึกษา
รู้	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	ทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทราบฝ่าพระบาท, ทรงทราบ
ฝัน		ทรงพระสุบิน
สบายกายสบายใจ		ทรงพระสำราญ
อ้วน		ทรงพระเจริญ, ทรงพั่งพี
ผอม		ซูบพระองค์
คำไป		ทรงคล้ำไป
ขาวขึ้น		พระฉวีขาวขึ้น
มีครรภ์		ทรงครรภ์
เจ็บ	พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์	ทรงพระประชวร ประชวร

ผี	พระยอด
ลม	วาโย, วาทา
บวม	โคณะ, โศตะ
อาเจียน	ทรงพระอาเจียน
ไอ	ทรงพระกรรสะ, ทรงพระกาสะ
เสียงไอ	ทรงพระกาสะ ทรงโอ
เสียงกระแอม	พระขิปัสโท, ทรงกระแอม
กระแอม	ทรงกระแอม
หายใจ	หทัยพระทัย
จาม	ทรงพระบีณาสะ, ทรงจาม
เรอ	ทรงเรอ
ทาเครื่องหอม	ทรงพระสุคนธ์, ทรงพระสำอาง
ทักดม	ทรงพระเครื่องใหญ่
	เจริญพระเกศา, ทรงเครื่อง
	ทรงเครื่อง, ทรงแต่งพระองค์
แต่งตัว	ทรงเล่นกีฬา
เล่นกีฬา	ทรงลีลาศ
เต็นรำ	ทรงช้าง
ขี่ช้าง	ทรงม้า
ขี่ม้า	ทรงรถ
ขี่รถ	ทรงเรือ
ขี่เรือ	ประทับ
นั่ง	เสด็จพระราชดำเนิน, เสด็จไป
ไป	เสด็จประพาส
ไปเที่ยว	เข้าในพระที่ (บางแห่งว่าเข้าในที่
ไปนอน	พระบรรทม หรือเสด็จเข้าที่บรรทม)
	บรรทม

พระมหากษัตริย์
พระราชวงศ์

พระมหากษัตริย์

พระราชวงศ์

ปฐมนอน

เกิด

วันเกิด

งานเลี้ยง, งานรื่นเริง

อายุ

ดวงชาตา

อาบน้ํา

อาบน้ําในพระราชพิธี

ล้างหน้า

ล้างมือ

ล้างเท้า

นั่ง, อยู่

กิน

ชิมอาหาร

ตั้งของรับประทาน

โกนจุก

ตัดจุก

ตาย

พระมหากษัตริย์

พระราชวงศ์

พระมหากษัตริย์

พระราชวงศ์

พระราชวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป

หม่อมเจ้า

(หม่อมราชวงศ์ ในงานหลวง)

พระมหากษัตริย์

สมเด็จพระราชินี

สมเด็จพระบรมราชเทวี

สมเด็จพระบรมราชเจ้า

(วังหน้า)

สมเด็จพระนอพระพุทธเจ้า

พระรัชทายาทที่ได้สถาปนาแต่งตั้ง ทิวงคต

ลาถพระที่

ทรงพระราชสมภพ

ประสูติ

วันพระราชสมภพ

วันประสูติ

สมโภช

พระชนมพรรษา, พระชนมายุ

ดวงพระชาตา, ดวงพระชนมพรรษา

ดวงน้ํา

ทรงพระมุรธาภิเศก

ทรงพระพักตร์

ชำระพระหัตถ์

ชำระพระบาท

ประทับ

เสวย

เทียบเครื่อง

ตั้งเครื่อง

โสกันต์

เกศากันต์

จรตกรรบิดกรรไตร

สวรรคต

	พระราชวงศ์ (สมเด็จพระเจ้าฟ้า, พระองค์เจ้า), สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, สมเด็จพระสังฆราช	สิ้นพระชนม์
	หม่อมเจ้า	สิ้นชีพิตักษัย, ถึงชีพิตักษัย
	เจ้าประเทศราช, สมเด็จ เจ้าพระยา, เจ้าคุณราชินิกุล	ถึงแก่พิราลัย
	เจ้าพระยาหรือเทียบเท่า	ถึงแก่อสัญกรรม, ถึงอสัญกรรม
ตาย	พระยาพานทองหรือเทียบ เท่า, เจ้าจอมมารดา	ถึงแก่อนิจกรรม, ถึงอนิจกรรม
	หม่อมราชวงศ์, หม่อมหลวง และขุนนางตั้งแต่พระยาลงมา ถึงกษัตริย์สามัญทั่วไป	ถึงแก่กรรม
	พระภิกษุ, สามเณร	ถึงแก่มรณภาพ, มรณภาพ
	สัตว์ใหญ่ (เช่น ช้าง, ม้า ฯลฯ) ต้ม	
	สัตว์เล็ก (เช่น สุนัข, ไก่, ปลา, มด ฯลฯ) ตาย	
บังสุกุล		สดับปกรณ์ (ใช้กับพระบรมศพพระ มหากษัตริย์และพระศพเจ้านาย)
	ร่างคนที่ตายแล้ว พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี	พระบรมศพ
	พระราชวงศ์	พระศพ
	คนสามัญ	ศพ
บอก	พระมหากษัตริย์	กราบบังคมทูลพระกรุณา, กราบบังคมทูล
	พระราชวงศ์	กราบทูล, ทูล

ลา	แต่พระมหากษัตริย์	กราบถวายบังคมลา
	แต่พระราชาวงศ์	ทูลลา
ไปหา, ไปพบ	พระมหากษัตริย์	เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท
	พระราชาวงศ์	เฝ้า
ไหว้	พระมหากษัตริย์	ถวายบังคม
	พระภิกษุ	นมัสการ
นวดให้		ถวายอยู่งานนวด
พัดให้		ถวายอยู่งานพัด
บักค้ำยเส้ให้		ถวายอยู่งานพระเส้, อยู่งานพระเส้
กั้ร่วมให้		ถวายพระกลล, อยู่งานพระกลล
เชิญไป		เชิญเสด็จ
ถือ, ยก, นำไป		เชิญ

ขัตติยตระกูล

ปู่ทวด, ตาทวด	(พ่อของปู่หรือตา)	พระปิตามหัยกา
ย่าทวด, ยายทวด	(แม่ของปู่ของตา)	พระปิตามหัยยิกา
ปู่ทวด, ตาทวด	(พ่อของย่าของยาย)	พระมาตามหัยกา
ย่าทวด, ยายทวด	(แม่ของย่าของยาย)	พระมาตามหัยยิกา
ปู่, ตา		พระอัยกา
ย่า, ยาย		พระอัยยิกา
ลุง	(พี่ชายของพ่อ)	พระปิตุลา
น้า	(พี่สาวของพ่อ)	พระปิตุจฉา
ลุง	(พี่ชายของแม่)	พระมาตุลา
น้า	(พี่สาวของแม่)	พระมาตุจฉา
พ่อ		พระบรมราชชนก, พระชนก, พระบิดา,
แม่		พระบรมราชชนนี, พระชนนี, พระมารดา,

หอสมุดแห่งชาติ
สาขานครบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

แม่ที่ตีกว่าแม่เลี้ยงอื่น

อา (น้องชายของพ่อ)

อา (น้องสาวของพ่อ)

น้า (น้องชายของแม่)

น้า (น้องสาวของแม่)

เชษฐ

กนิษฐ

พี่ชาย

พี่สาว

น้องชาย

น้องสาว

ลูกชาย

ลูกสาว

หลาน (ลูกของลูก)

หลาน (ลูกของพี่ชาย, น้องชาย)

หลาน (ลูกของพี่สาว, น้องสาว)

เหลน (หลานของลูก)

พ่อตา, พ่อผัว

แม่ยาย, แม่ผัว

ผัว

เมีย พระมหากษัตริย์

พระราชาวงศ์

ลูกเขย

ลูกสะใภ้

พระวิมาดา

พระราชปิตุลา

พระราชปิตุจฉา

พระมาตุลา

พระมาตุจฉา

พี่, แก่กว่า

น้อง, อ่อนกว่า

พระเชษฐา, พระเชษฐภคินี

พระเชษฐภคินี

พระราชาอนุชา, พระอนุชา

พระขนิษฐา, พระขนิษฐภคินี

พระขนิษฐภคินี

พระราชโอรส, พระโอรส,

พระราชธิดา, พระธิดา,

พระนัดดา

พระภาคิยะ

พระภาคินัย

พระปนัดดา

พระสัสสุระ

พระสัสสุ

พระสามี, พระสวามี, พระภักต

สมเด็จพระบรมราชินี,

สมเด็จพระอัครมเหสี

พระชายา, ชายา, หม่อม

พระขามาคา

พระสุณิสา

แม่หมลุกหลวง
คนเลี้ยงลูกหลวง

พระนม
พระพี่เลี้ยง

สัตว์และเบ็ดเตล็ด

หมู
หมา
ควาย

สุกร
สุนัข
กระบือ

วัว

โค

ช้างศึก (ช้างพลายที่ยังไม่มีงา)

ช้างนรकर

ช้างแม่แปรง

ช้างแม่หนัก

เต่า

จิกจรด

ปลิง

ชัลลุกา

ปลาช่อน

ปลาหาง

ปลาช่อนสด

ปลาหางสก

ปลาช่อนแห้ง

ปลาหางแห้ง

ปลาสลิด

ปลาใบไม้

ปลาไหล

ปลายาว

ปลาร้า

ปลาไม้จระ

ปลาลิ้นหมา

ปลาลิ้นสุนัข

ลูก (ใช้เรียกลูกไม้ทั้งปวง)

ผล

แกลงโม

ผลยลิต

กล้วยไข่

กล้วยเปลือกบาง, กล้วยกระ

กล้วยกุ

กล้วยสั้น

ผักทอง

ผักเหลียง

ผักตบ

ผักสามทาว

ผักบั้ง

ผักทอดยอด

ผักกระเจต

ผักปลาบ *

ผักอีริน *

ลูกตะลิงปลิง *

ลูกอีหนู *

มะเขือกะทำ *

ถั่วออก

คอกขี้เหล็ก

เห็ดโคน

กะปิ

ขนมไล่ไล่

ขนมขี้หนู

ต้นพุงคอก

ต้นตำแย

เถาหัวลิง

เถาตุตหมุตุตหมา

เถาหมามุ่ย

ลูกขี้กา

ไข่

คอกสลิก

คอกช่อนชู้

คอกยี่หุบ

คอกล้นทม

หิน

อีเล้ง *

บางซีหน *

ผักร่อน

ผักไผ่ ผักไห่

ผักนางริน

ผลตะลิงปลิง

ผลนางหนู

มะเขือเผาะ

ถั่วเพาะ

คอกมูลเหล็ก

เห็ดปลวก

เยื่อเคย

ขนมสอคไล่

ขนมทราย

ต้นหนามรอบข้อ

ต้นอ่อนกุกุณ

เถาศิระสุวรรณ

เถากระพังโหม

เถามุ่ย

ผลมูลกา

ฟอง

คอกขจร

คอกช่อนกลีน

คอกมดเทาขาว

ล้นทม

ศิลา

นางเล้ง

บางซีโพ้น

บางอีรา

ของตากแดด

ขี้กลาก

ขี้เกลื่อน

ขี้เรื้อน

หมอต้าแย

สีหน

เจ๊กอย่าง

สองบาท

เจ๊กโยชน์

แปดตัว, แปดตัน

ออกลูก (สำหรับสัตว์ทั้งปวง)

ออกลูก (สำหรับพระราชวงศ์)

ขี้กิน

ไล่เคียน,

บางนางรำ

ของผึ่งแดด

โรคกลาก

โรคเกลื่อน

โรคเรื้อน

หมอมดุงครรภ

สี่ครึ่ง

เจ๊กประการ

กึ่งตำลึง

สองพันแปดร้อยเส้น

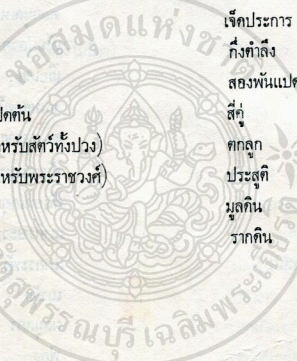
สี่คู่

ตกลูก

ประสูติ

มูลกิน

รากกิน

หนังสือประกอบการค้นคว้า

๑. สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาวัชรวิบูลย์ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (พระนคร: องค์การค้ำของคุรุสภา), ๒๕๐๕
๒. ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๓ (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา), ๒๕๔๐
๓. องค์การค้ำของคุรุสภา, กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา), ๒๕๐๕
๔. พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร), ภาษาไทย เล่ม ๓ (พระนคร: แพร่พิทยา), ๒๕๑๔
๕. พระยาอุปกิตศิลปสาร, (นิ่ม กาญจนานันท์) หลักภาษาไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช), ๒๕๑๑
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, การใช้ถ้อยคำ (พระนคร: คณะกรรมการหน่วยค้นคว้าเผยแพร่วรรณกรรมและวัฒนธรรมไทยของสำนักพระราชวัง), ๒๕๑๓
๗. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, ระเบียบสำนักพระราชวังที่เกี่ยวกับข้าราชการและประชาชนและประเพณีไทย, งานพระราชทานเพลิงศพ นางฉิม แจ่มวิสาสอน (พระนคร: โรงเรียนช่างพิมพ์เพชรรัตน์), ๒๕๑๒
๘. ท่านผู้หญิงกุญชร มาลากุล, มารยาทไทยและเฉลยบุญหารราชาศัพท์, งานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท. ชุนบุญณสิทธิ์เสนีย์ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา), ๒๕๐๕
๙. สงวน อินทง, ราชาศัพท์ฉบับสมบูรณ์ (พระนคร: ก้าวหน้า), ๒๕๐๗
๑๐. พระยาอนุนิต, ราชาศัพท์และคำอธิบาย (พระนคร: เกษมบรรณกิจ), ๒๕๑๑

หอสมุดแห่งชาติ
สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์
จังหวัดสิงห์บุรี

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเติศึกษา (แผนกการพิมพ์) ถนนพระราม 5 ดุสิต กรุงเทพฯ
สุวเจกณ์ เนติลักษณ์เวีจารย์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2518 โทร. 47572

